

ORNIS FENNICA

XXI, No: 3

SUOMEN LINTUTIETEELLISEN YHDISTYKSEN JULKAISEMA
UTGIVEN AV ORNITOLOGISKA FÖRENINGEN I FINLAND

1944, 1. VIII.

Toimitus P. Palmgren, O. Kalela
Redaktion

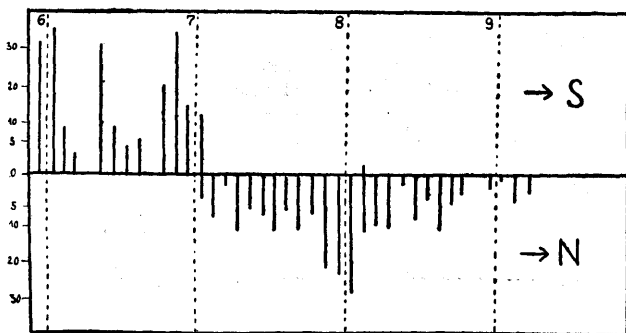
Västäräkin, *Motacilla a. alba* L., syysmuuton alkuvaiheessa ilmenevästä takaisinmuutosta.

J. KOSKIMIES.

Viime syksynä (1943) tekemieni muuttohavaintojen yhteydessä jouduin kiinnittämään huomiotani mm. muuttavien tai muuton tapaan liikehtivien lintujen lentosuuntiin aamupäivän kuluessa. Eri tyisen mielenkiintoiseksi tässä suhteessa osoittautui västäräkki, *Motacilla a. alba* L., josta tekemäni havainnot prof. Pontus Palmgrenin kehoituksesta seuraavassa julkaisen.

Havaintopaikkani oli Helsingin lounaiskärjessä, Hernesaaresta merelle pistävän aallonmurtajan kärki. Mantereen ja n. 2 km:n päässä merellä sijaitsevan Pihlajasaaren välillä havaittava vilkas västäräkien liikehtiminen tapahtui melkein yksinomaan mainitun lounaseen työntyvän aallonmurtajan suunnassa — siis suoraan havaintopaikkani yli.

Syyskuun kahden ensimmäisen viikon ajalta on mainitusta seikasta havaintoja yht. 9:ltä eri päivältä (2.—4. ja 8.—13. IX.). — *Diagr. 1* esittää erään tyypillisen havaintopäivän (9. IX.) aamutunteina (6.00—10.00) etelään ja pohjoiseen lentäneiden *Motacilla*-parvien yksilömäärät 5:n minuutin periodeihin ryhmitettyinä. Sitä tarkastellessa huomio kiintyy ennenkaikkea päinvastaisiin suuntiin lentäneiden parvien säännölliseen ryhmittymiseen määrätyiksi ajanjaksoiksi. Eri päivien havaintosarjojen nojalla voidaan tästä seikasta tehdä seuraava huomio: Pilvettömän sään vallitessa alkaa jokseenkin auringonnousun aikoihin, toisinaan jo ennen sitä, vilkas, aina kiihtyvä muutto kohti etelää ja lounaista. Kulminatiopisteensä se saavuttaa n. 6.30:n tienoissa ja laimenee senjälkeen tasaisesti päättyen n. klo 7. Mutta aivan välittömästi tämän jälkeen alkaa takaisinmuutto, jota jatkuu 2—3 tunnin ajan, jolloin yleensä jokseenkin sama lukumäärä, joka aikaisemmin on merelle lentänyt (tavalli-

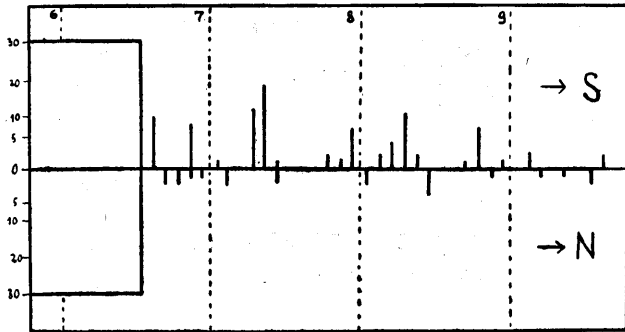

Diagr. 1. Västaräkkien liikehtiminen 9. IX.
Die Bewegungen der Bachstelzen am 9. IX.

sesti n. 300—400 yks.), palaa takaisin. Tämän jälkeen ei liikehtimistä kumpaankaan suuntaan enää ole havaittavissa.

Edellä esitetty ilmiö tuntuu olevan melko läheisesti yhdistettävissä meillä viime aikoina paljon tutkittuun muuttolintujen päivärytmiikkakaksymykseen. Onhan näet tunnettua, että muuton aikana, välittömästi auringonnousun ja sen seurauksena lintujen heräämisen jälkeen, muuttovietti saavuttaa niin sanotuilla „päivämuuttajilla“ suurimman voimakkuutensa (v. HAARTMAN & BERGMAN 1943), mutta että se tämän maksimin jälkeen nopeasti taas laskee. Mitä nyt tulee mainittuun västaräkkien varhaismuuttoon ja sitä seuranneeseen takaisin-palaamiseen, saattaisi sen edelliseen perustuen ehkä selittää seuraavasti: Muuttovietin aamumaksimin ajamina linnut lähtevät muuttomatkalle. Kun ne ovat lentäneet jonkin matkaa, ehkä saavuttaneet uloimman saariston, alkaa vallitseva muuttovietti todetun rytmillisyyden puitteissa laimeta, jolloin, muuton vielä näin alkuvaiheessa ollessa, vielä vireillä oleva kotiseutu-uskollisuus voittaa muuttovietin ja aiheuttaa lintujen palaamisen.

Edellisen lisäksi voisi ehkä ajatella eräitä muitakin vaikutuksia, joiden toisinaan syksyisin ja keväisin on havaittu aiheuttavan muuttolintujen enemmän tai vähemmän rytmillistä liikehtimistä eri paikkojen välillä — lähinnä ravinnonsaanti- ja yöpymispaikkojen välistä liikehtimistä sekä toisaalta taas äkillisiä säätilan muutoksia. Edelliseen käsiteltävänä olevalla ilmiöllä tuskin lienee yhteyttä. Ainakaan ei ole otaksuttavaa, että linnut vaeltaisivat ulkosaaristoon ravinnonsaantimeielessä — sensijaan kylläkin saattaa ehkä tietoisuudella taaksejääneistä hyvistä ravintopaikoista (kaupungin eteläosan

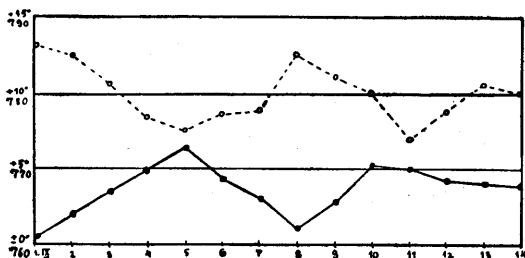

Diagr. 2. Västaräkkien liikehtiminen 8. IX.
Die Bewegungen der Bachstelzen am 8. IX.

suuret kaatopaikat) olla oma vahvistava vaikutuksensa niiden takaisinpalaamiseen. Tätä seikkaa voitaisiin tällöin pitää jonkinlaisena kotiseutu-uskollisuuden osana.

Kevätmuuton aikana on todettu vastaavantapaista takaisinmuuttoa epäsuotuisten sääsuhteiden aiheuttamana (AHLQVIST 1938). Tällaisesta säätilanmuutosten välittömästi aiheuttamasta ilmiöstä ei tällä kertaa saattane olla puhetta. Sillä vaikka syysmuutonkin aikana toisinaan saattaa havaita vastaavanlaista takaisinmuuttoa, etenkin voimistuvan vastatuulen aiheuttamana, ei kuitenkaan voi otaksua, että muuttomatkalle lähteneet linnut lähes kahden viikon aikana joka kerta olisivat joutuneet sellaisten säänmuutosten yllättämiksi, että niiden olisi pakko palata. — Kuitenkin näyttää määrättyillä säätekijöillä olevan tärkeä merkityksensä puheenaolevan ilmiön säätelijöinä. Havaintosarjoistani on nim. 8 enemmän tai vähemmän selvästi diagr. 1:n mukaista lentosuunnan säännöllistä päinvastaiseksi muuttumista edustavaa, mutta niiden lisäksi yksi, joka aivan oleellisesti eroaa kaikista muista havaintopäivistä. Tätä aamupäivää (8. IX. klo 6.35—10.00) esittää diagr. 2. Vaikka havaintosarja ei alkupäästään olekaan täydellinen, näyttää kuitenkin siltä, kuin mitään voimakkaasti purkautunutta muuttoa ei tänä aamuna olisi tapahtunut, sensijaan kyllä laimeata ja hajanaista liikehtimistä etelään kautta aamupäivätuntien ja samanaikaisesti sen kanssa vähittäistä manteele palaamista.

Sen, että edellä mainittu normaalista liikehtimisestä poikkeaminen aivan ilmeisesti on säätilan aiheuttama, osoittavat klo 7 mitattuja lämpötila- ja ilmanpainearvoja syysk. kahden ensimmäisen vii-

Diagr. 3. Lämpötila (katkoviiva) ja ilmanpaine (yhtenäinen viiva) Helsingissä klo 7.00 1.—14. IX. 1943 Ilmatieteellisen keskuslaitoksen havaintojen mukaan.

Temperatur (gebrochene Linie) und Luftdruck (ausgezogene Linie) in Helsinki 1.—14. IX. 1943 um 7 Uhr.

kon aikana esittävät käyrät (diagr. 3). Äkillinen lämpötilan nousu, ilmanpaineen jatkuva laskeminen juuri 8. p:n aamuna saavutettua minimiarvoa kohti sekä lisäksi samana yönä (ei tosin enää siihen aikaan, jolloin muuton olisi pitänyt alkaa) ainoan kerran koko 2:n viikon periodin aikana vallinnut vesisade, ovat ilmeisesti vaikuttaneet sen, ettei mitään voimakasta, varhaisiin aamutunteihin rajoittunutta muut-

tovietin purkautumista esiintynyt. Lämpötilan muutosten ja muuttovietin voimakkuuden välistä yhteyttä on kokeellisestikin tutkittu (SIIVONEN ja PALMGREN 1936) ja todettu, että äkillinen lämpötilan lasku syysmuuton aikana aiheuttaa muuttovietin välittömän voimistumisen. Todennäköisesti on asianlaita myös vastaavasti niin, kuten vertailu lämpökäyrän ja mainitun 8. p:n havaintojen välillä tuntuisi osoittavan, nimittäin että lämpötilan äkillinen nousu aiheuttaa aamuvaihain purkautuvan muuttovietin tukahtumisen. Tämä tuntuukin varsin luonnolliselta, jos nojaututaan v. HAARTMANIN ja BERGMANIN (1943, s. 19) esittämään olettamukseen, jonka mukaan juuri varhaisimpiin aamutunteihin keskittyneellä, äkillisesti purkautuvalla muutolla edeltäneen kylmän yön seurauksena on merkitystä linnun ruumiinlämmön palauttajana. Tällöinhän on luonnollista, että 8. p:n vastaisen lämpimän yön jälkeen ei voimakasta aamumaksimia esiinny, vaan laimeata muuttoa jatkuu koko aamupäivän. Tästä johtuen myöskin takaisinmuutto — sikäli kuin sitä esiintyy — poikkeaa huomattavasti normaalisten, kylmien syysöiden jälkeisistä päivistä.

Tämänluontoiset poikkeukset näyttävät kuitenkin olevan aivan tilapäisiä, sillä huomattavaa on, että jo seuraavana päivänä muuton ja takaisinmuuton selvä rytmillisuus taas oli havaittavissa (vrt. diagr. 1).

Lopuksi lienee syytä korostaa sitä seikkaa, että myös v. HAARTMANIN ja BERGMANIN havainnot Espoossa osoittavat erityisesti västaräkin lajiksi, jonka muuttosuunta määrätynä vuorokaudenaikana saattaa säännöllisesti vaihtua päinvastaiseksi.

Kirjallisuutta: AHLQVIST, H., 1938, Bortflyttning av fåglar som en följd av ogynnsamt väder under våren. *Ornis Fenn.* 15: 111—117. — VON HAARTMAN, L. und BERGMAN, G., 1943, Der Herbstzug an zwei Orten in Südfinnland und seine Abhängigkeit von äusseren Faktoren. *Acta Zool. Fenn.* 39. — SIVONEN, L. und PALMGREN, P., 1936, Über die Einwirkung der Temperatursenkung auf die Zugstimmung bei einer gekäfigten Singdrossel (*Turdus ph. philomelos* Brehm). *Ornis Fenn.* 13: 64—67.

Zusammenfassung¹⁾: Eine Rückzugerscheinung im Anfangsstadium des Herbstzuges bei der Bachstelze, *Motacilla a. alba* L.

Die Beobachtungen wurden in der Zeit 2.—13. IX. 1943 an der Südwestspitze der Halbinsel, auf der die Stadt Helsinki liegt, angestellt. Während 9 Tagen wurde von 6 bis 10 Uhr beobachtet. Als völlig regelmässige Erscheinung (8 Beobachtungstage) wurde festgestellt, dass Bachstelzen von der Zeit des Sonnenaufgangs bis etwa 7 Uhr gegen S oder SW zogen, dieser Zug etwa um 6.30 kulminierend. Nach 7 Uhr trat eine 2—3 Stunden dauernde Zugbewegung in die entgegengesetzte Richtung auf. Später liess sich kein auffallender Zug mehr feststellen (Diagr. 1.) Nur an einem Morgen (8. IX.) liess sich die Richtungsänderung nicht beobachten: es wurde den ganzen Morgen schwache Bewegung sowohl nach S—SW wie entgegengesetzt beobachtet (Diagr. 2). Die vorangehende Nacht war ausnahmsweise regnerisch, die Temperatur steigend, der Luftdruck fallend (Diagr. 3).

Es wird folgende Erklärung vorgeschlagen: In der Morgendämmerung kommt der Zugtrieb, wie bei „Tagesziehern“ normal, maximal zum Ausdruck, um danach abzuklingen. Nachdem der Zugtrieb einen Schwellenwert unterschritten hat, siegt die Heimattreue und zwingt die Bachstelzen zurück. Es ist möglich, dass die ungünstigen Nahrungsverhältnisse auf den der Küste vorgelagerten Felseninselchen, das vor den Vögeln sich ausbreitende Meer sowie die Erinnerung an den guten Nahrungsgründen auf den Abfallsplätzen und un bebauten Flächen des Hafengebietes mit eingespield haben.

Die Orientierung des Trauerfliegenschnäppers, *Muscicapa h. hypoleuca* (Pall.), zum Nesteingang in einem Nistkasten mit mehreren Öffnungen.

LARS VON HAARTMAN.

Die vorliegende Studie gründet sich auf Versuchen, die im Sommer 1943 auf dem Gute Lemsjöholm, 30 km westlich der Stadt Åbo, Finnland, angestellt wurden. Sie ist ein Glied einer umfassenderen Untersuchung über die Biologie des Trauerfliegenschnäppers.

¹⁾ Von der Redaktion.